

Kreposti važne za autentičan kršćanski život u *Instituciji* Marka Marulića

Ivan Kešina*

Sažetak

U ovom radu autor elaborira kreposti važne za autentičan kršćanski život u »Instituciji« (»De institutione bene vivendi per exempla sanctorum«), knjizi, odnosno zbirci poučnih priča i anegdota Marka Marulića, koji se bavi konkretnim životom s njegovim svakidašnjim poteškoćama, pa ga u tom smislu zanimaju praktični moral i duhovnost, ukoliko mogu pomoći kršćanima pri stjecanju kršćanskih kreposti. Ostajući na tragu devotio moderna (nove pobožnosti), Marulić vidi autentičan kršćanski život u trajnom rastu u krepostima (profectus virtutum), što se ostvaruje nasljedovanjem Isusa Krista.

U prvom poglavlju ovoga rada govori se o životu kršćanina koji bi se trebao sastojati u nasljedovanju Krista, što spada u najzastupljenije teme evanđelja, a temeljna je ideja i Marulićeve duhovnosti. Nasljedovanje Kristova čovječstva, tj. hod njegovim stopama, postaje konkretan put kršćanskoga savršenstva. To je moguće samo trajnim kreposnim življenjem.

U drugom dijelu rada autor pokazuje kako napredovanje u kreposnom življenju bitno utječe na nasljedovanje Krista. Da bi to nasljedovanje bilo autentično u svakodnevnome kršćanskom životu, Marulić predlaže raznovrsna sredstva nužna za takav život, osobito čitanje Svetog pisma i siromaštvo. Autor u radu ističe važnost nade, strpljivosti i ljubavi za autentičan kršćanski život u nasljedovanju Krista. To su kreposti kojima je Marulić u svojoj »Instituciji« posvetio najviše prostora. Na kraju rada autor ističe životnost i aktualnost poruka i savjeta iznesenih u Marulićevo djelo, stavljajući ih u kontekst poruka pape Benedikta XVI definiranih u njegovoj enciklici »Deus caritas est« — »Bog je ljubav«.

Ključne riječi: »Institucija«, devotio moderna, profectus virtutum, nasljedovanje Krista, nada, strpljivost, ljubav.

* Doc. dr. sc. Ivan Kešina, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split.
Članak je prošireno predavanje održano na međunarodnom simpoziju »Hrvatska kršćanska filozofija. Marko Marulić« održanom u subotu 1. travnja 2006. godine u organizaciji Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu.

Uvod

Za Marka Marulića, splitskoga humanistu, angažiranoga pisca, zbog njegove *Judite zvanog ocem hrvatske književnosti*, koji je kod nas dugo bio priznat samo kao pjesnik, a na Zapadu samo kao moralist, što nije prihvatljivo, D. Šimundža kaže da je »stvaralački udružio moralni senzus i literarni genij te na tom principu stvorio predmetno slojevita, a misaono jedinstvena djela, u kojima se etika i estetika tako prožimlju i povezuju da je nemoguće govoriti o Maruliću pjesniku i estetu, a zanemariti etičara, teologa i moralista, kao što bi bilo manjkavo raspravljati o Maruliću etičaru, teološkom piscu i moralistu, a ne voditi računa o njegovom književnim vrijednostima i literarnom stilu.«¹ Koliko Marulića karakterizira poznavanje literarnih i humanističkih vrijednosti staroga mediteranskog svijeta, toliko ga tip-ski obilježava etička postojanost i biblijsko nadahnuće. Tako se za njega može reći da je »i kad pjeva etičar, i kad čudoredno raspravlja književnik«.²

Ivan Fuček osobito ističe Marulićev etičko–moralno–duhovni doprinos, pri čemu ova tri ključna pojma tvore jedinstvo. On naglašava njegovo moralno učenje kao snažno »formativno u iskustveno duhovnom smislu pisano za svakodnevnu praksu, za sve uzraste i sve staleže. To je učenje uvijek usmjereno prema svrsi (*telos*), ne samo prema čestitom i sretnom životu na zemlji, nego poglavito u eshatološkoj perspektivi prema koncu ljudskog života.«³ Potrebno je neprestano imati na umu da ključni pojam i osnovna namjera cjelokupna njegova djela jest vrhovni cilj, vječno spasenje koje se postiže praktičnim savršenstvom. Dakako da je na Marulića utjecala religiozno–moralna literatura prethodnoga vremena, i to ona već od 12. stoljeća, kad se razvija religiozno–moralna i liturgijsko–duhovna tradicija za pouku i odgoj kršćanskoga puka na latinskom, staroslavenskom i hrvatskom jeziku. Ovo će se još više intenzivirati pojavom tiska, kad su se prijevodima liturgijskih knjiga i molitvenika dodavali tekstovi o životima svetaca, religiozne legende, meditacije i pobožnosti. »Za ovu embrionalnu hrvatsku književnost obaju razdoblja karakteristično je da se trajno bavi kršćanskim krepostima, odnosno kršćanskim savršenstvom pa je ona 'preludij' koji je utjecao na Marulićevo etičko–moralno–duhovno učenje, ukoliko on svoja djela temelji na krepostima.«⁴ Kriterij njegova moralnog učenja su ponajprije bogoslovne kreposti: vjera, ufanje i ljubav, a nakon njih i sve ostale kršćanske kreposti.

1 D. Šimundža, *Estetičko i etičko jedinstvo u Marulićevim djelima*, u: *Colloquia Marvliana X*, Radovi s međunarodnog skupa *Marko Marulić, europski humanist*, Split, 27–29. travnja 2000, Književni krug Split, Marvliannm, Split 2001, str. 14.

2 *Isto*, str. 15.

3 I. Fuček, *Marulić fra i moralisti croati*, u: B. Lučin, M. Tomašević (uredili), *Colloquia Marvliana IX*, Radovi s međunarodnog skupa *Marko Marulić, hrvatski pjesnik i katolički humanist: Prijedlog za Europu trećeg tisućljeća*, Rim, 26–29. studenoga 1998, Split, 19–20. travnja 1999, Književni krug Split, Marvliannm, Papinski zavod sv. Jeronima, Split–Rim 2000, str. 177.

4 *Isto*, str. 178.

Može se reći da je Marulićeva *Institucija*⁵ opsežan zbornik uputa za krepostan život u svakodnevnoj praksi, kojoj je cilj postizanje kršćanskog ideala, blaženstvo na nebu. U njoj nema teoloških i etičkih razglabanja, već se inzistira na jednostavnosti i primarnoj jasnoći. To znači da je stručnost u njoj u drugom planu, pa se ne može govoriti o jednome zaokruženom duhovnom nauku. Savjeti koje daje u *Instituciji*, kao i u ostalim svojim djelima, odnose se na duhovni život, pod vidom stjecanja kreposti, i upute kako živjeti da bi se na kraju vremena prispjelo u vječnu sreću. Izlaganje načina kreposna života nije ni u jednom trenutku apstraktno, nego je dano s odgovarajućim primjerima, upravo kroz priče i anegdote iz života brojnih svetaca. Kako D. Šimundža kaže, *Institucija* je »gotovo u cjelini oblikovana u fabularnoj naraciji različitih manjih oblika i struktura: refleksivnih izlaganja i zanimljivih slika, biblijskih navoda i poučnih anegdota, čudotvornih priča i poticajnih primjera, svetačkih legenda i neobičnih događanja, aforističkih misli i vješto stiliziranih biografija s naglašenom karakterizacijom različitih likova vrlo bliskih klasičnom žanru egzemplara.«⁶ Primjeri su mu pedagoško sredstvo da potakne na savjesnije i moralnije življenje.⁷ D. Šimundža smatra da u skladu s takvim shvaćanjima »autor *Institucije* stavlja svom čitatelju za uzor mnoge muževe i žene, različite dobi i društvenog položaja, kršćane i pogane. No, nisu to 'rođeni sveci', ne-bom dani ideali. Naprotiv, svi su odreda konkretna ljudska bića. Kad ih dobro analiziramo vidjet ćemo s kakvim su se kušnjama suočavali. Mnogi su među njima bili okorjeli grešnici, razbojnici, zločinci, strastveni sebičnjaci, bludnici, rasipnici, oholice i škrci, varalice, kojekakve skitnice i slabići. Dapače, i nakon uspješna vladanja sobom, nipošto nisu sigurni u svoje vrline.«⁸ Fuček kaže: »Maruliću je bilo jasno da su kreposti 'sredstva' za postizanje sreće, ali sredstva koja nisu odijeljena niti odjeljiva od cilja, nego ujedinjena sa svrhom, kao dobra koja pripadaju cjelini ljudskog života.«⁹

5 Tako se u stručnoj literaturi uobičajilo zbog duljine izvornog naslova nazivati Marulićevo svojedobno najslavnije i najpoznatije djelo *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum (Upućivanje u čestit život po primjerima svetaca)*. Djelo je objavljeno u Veneciji 1506. godine. U daljnjem tekstu djelo citiramo kao *Institucija*.

6 D. Šimundža, *Estetičko i etičko jedinstvo u Marulićevim djelima*, str. 19.

7 U tom kontekstu D. Šimundža piše: »Veliki dio svojih slika i primjera Marulić je preuzeo iz svoga glavnog izvora, iz Biblije, što redovito i navodi. Drugi je dio uzeo iz sv. otaca i poznatih crkvenih pisaca, koje katkada također navodi i spominje. Međutim, najveći dio svojih izvora i predložaka, odnosno autora na kojima se nadahnjivao nije imenovao. Riječ je najčešće o različitim hagiografskim zapisima, patrističkim svjedočanstvima ili legendarnim primjerima, uzetim iz raznih knjiga i martirologija, koje je Marulić na svoj način preuredio.« D. Šimundža, *Glavna obilježja i kulturno-povijesno značenje Marulićeve Institucije*, u: M. Marulić, *Institucija I*, Književni krug, Split 1986, str. 11–51. Ovdje str. 18.

8 *Isto*, str. 44.

9 I. Fuček, *nav. dj.* str. 178. Fuček zaključuje: »Marulićeva su djela, istina, obilježena njegovim vremenom, ali arhitektonski kriterij njegova moralnog učenja čini se kao proroštvo za naše postmoderno razdoblje.« *Isto*, str. 178. D. Šimundža kaže: »Međutim, u svojoj odlučnosti i moralnoj orijentaciji nije se dao smesti relativističkim poimanjem života. Zadirao je dublje, ispod površinskog privida. Bavio se praktičnim pitanjima, ali u svjetlu i perspektivi stabilnih načela. Pred očima je imao smisao i sudbinu čovjeka. Nametala mu se stoga opća, univerzalna tematika. S njom je zači-

Uzvisujući krepostan život, Marulić ga stavlja iznad svega ljudskog znanja i umijeća, jer o kreposnom životu ovisi i vječni život. Sve što čovjek čini, trebao bi činiti vođen mišlju o koristi tog djelovanja za vječni život, jer nakon ovoga mentalnog svijeta, koji je za Marulića prolazna postaja ljudskoga života, dolazi vječni, gdje će čovjek, ovisno o ovozemaljskom životu, primiti vječnu nagradu ili vječnu kaznu. Iz Marulićevih djela vidljiva je njegova zabrinutost za čovjekovo vječno spasenje, koje je za njega jedino bitno. Ustvari, spasenje je ključni pojam i glavni cilj njegova svjetonazora i čudorednog zalaganja, i sve treba biti podređeno njemu. Ono je svrha i motiv cjelokupnoga ljudskog životnog angažmana. Zbog toga je za čovjeka važno i dobro razmišljati o kraju ovozemaljskog života. Naime razmišljanje o smrti najbolje će u nama sačuvati ustrajnost u čestitu i kreposnu radu i življenju, jer onaj koji u svim svojim djelima misli na svoj zemaljski kraj, pazit će da ne griješi. Marulić nas pita: »što još preostaje osim da postanem zemlja od koje sam načinjen«? »A kad se tijelo raspadne i 'zemlja se vrati zemlji', ono duše što preživi bit će vječno. Pravednicima će biti dosuđeno blaženstvo, a bezakonicima kazna. Ali ni jednomu ni drugomu neće biti kraja. (...) Mi, dakle, koji se nalazimo po sredini između tih dviju beskrajnosti razmislimo u srcu, dok još možemo, kako je jedno od toga stravično, a drugo poželjno, pa se tako vladajmo da budemo kadri ovo postići, a ono ukloniti.«¹⁰

Vršenje kreposti, tj. kršćanska etika, jedina vodi čovjeka prema vječnome životu. Kršćanski život prema Marulićevu mišljenju mora biti obilježen krepostima koje se steću slijedeći Krista. Krist je poput osovine oko koje bi se trebao okretati čitav ljudski život, jer je On početak i cilj duhovnoga života. U tom kontekstu M. Parlov kaže da Marulić o Kristu »ne govori na teoretski način, nego ga predstavlja kroz otajstvo utjelovljenog čovjeka. Krist je dobrotu, mudrost, snaga Božja i spasenje njegova naroda, ukratko 'i pouku i primjer za sve kreposti i svaku svetost imamo od Spasitelja našega i Gospodina, pa ih možemo od njega i sigurnije potražiti i u njega ugodnije negoli drugdje razmotriti'. Krist je postao čovjekom da bi svoj život udijelio čovječanstvu i da ga otkupi od vlasti đavla. Dakle Kristovo je utjelovljenje nešto što se tiče svakog čovjeka.«¹¹

1. Život kršćanina sastoji se u nasljedovanju Isusa

Nasljedovanje Krista, koje spada u najzastupljenije teme evanđelja, temeljna je ideja Marulićeve duhovnosti. Ona ne odgovara samo osobitome zvanju pojedinog učenika, pozvanoga da pronosi Radosnu vijest, nego uključuje zajedništvo života s Isusom i sudjelovanje u njegovoj sudbini koja se sve jasnije očituje. Nas-

njao i pisao svoja djela, polazeći od čvrstih etičkih stajališta i cjelovite vizije morala.« D. Šimundža, *Glavna obilježja i kulturno-povijesno značenje Marulićeve Institucije*, u: M. Marulić, *Institucija I*, Književni krug, Split 1986, str. 32–33.

10 M. Marulić, *Institucija V*, 9 (= III, 164–172).

11 M. Parlov, *Otajstvo Krista — Uzor kršćanskog života prema Marku Maruliću*, Književni krug Split, Split 2001, str. 33.

ljedovanje znači neograničeno zajedništvo života koje se ne boji suočiti ni s odbacivanjem, ni s trpljenjem u hodu za Učiteljem, i moguće je samo na temelju potpunoga predanja onoga koji je pošao za Njim. Nasljedovatelj u Kristove ruke stavlja svoju sudbinu, budućnost, svoju egzistenciju. On nastoji svući sa sebe staroga i obući novoga čovjeka, zamjenjujući pritom porok krepošću. Treba imati na umu kako se mora trajno i žestoko boriti da bi se napredovalo u kreposti, a sam kršćanski život se tada shvaća kao suobličavanje Kristu. Jer koliko tko postigne potpuniju sličnost s Kristom nasljedujući ga na ovome svijetu, toliko će mu biti bliži u kraljevstvu nebeskom. Kristu se postaje sličnim samo živeći kreposti što ih je on živio, tj. slijedeći stope svoga Gospodara. Ili kako to sam Marulić kaže: »Jer tko slijedi istinu, ne luta. Tko prilazi k svjetlu, ne spotiče se u mraku. Tko gradi na stijeni, kuću čini postojanom za nalet oluja. No ti koji želiš slijediti Krista i postići blaženstvo u koje si pozvan, svaki put kad ti duh preplavljuje požuda za taštom slavom, svaki put kad te ljubav za novcem nagoni na lakomost, svaki put kad te draška požuda za pijančevanjem i bludničenjem, ustukni pred tim i uguši težnju smrtonosne pomisli. (...) Ako hoćeš vidjeti Isusa (...) treba da se preseliš (...) od poroka ka kreposti.«¹² Dakle Marulić predlaže život usmjeren stjecanju kršćanskih kreposti, osobito onih koje kršćanina više suobličuju Kristu. Slijediti Krista, obnavljajući ono što je on proživio i činio, program je kršćanskoga života, a ostvarivati ovaj program predstavlja konkretan put prema kršćanskome savršenstvu, tj. znači nalaziti se na putu koji vodi u vječni život.

Marulić predlaže brojna sredstva za ostvarivanje nasljedovanja, tj. za hodanje Kristovim stopama. To su: sakramentalni život, molitva, meditacija, bdijenje, post, bičevanje, samoća, čitanje Svetog pisma, život u siromaštvu, itd. Među mnogim predloženim sredstvima posebno se ističu dva: svakodnevno čitanje Svetog pisma i život u siromaštvu.

Čitanje Svetog pisma je vrlo važno ponajprije zbog toga što je riječ o svetoj i nezabludivoj knjizi u kojoj Bog govori čovjeku. Bog, Krist autor je Svetog pisma i odatle proizlazi njegov neosporni autoritet. I ne samo to; Marulić tvrdi da je Krist taj koji se nalazi u Pismima. Sveto pismo je knjiga koja sadrži praktične životne norme. Čitanje biblijskih tekstova i razmišljanje o njima u funkciji je svakodnevnog života, koji treba biti kršćanski i krepostan, tj. poput Kristova. Zbog toga Marulić poziva čitatelje: »... ne dopustimo da prođe ijedan dan a da ne čitamo ili ne slušamo razgovore Gospodina našega u kojima se nalaze najpouzdaniji dokazi savršene i vrhunske pravednosti. Svaki put kad se od njih udaljimo, dolazimo u opasnost da se srušimo u ponor vječne propasti. Riječi su njegove priproste, govor jednostavan. Ali ako se zrelo razmisli, nema od njih ništa uzvišenije, od njihove uzvišenosti, ništa krupnije od njihove zamašnosti, istinitije od njihove predaje, pravednije od njihove pouke, milije kako se doimlju ni veće sreće od onog što one obećavaju.«¹³ Stoga svakodnevno čitanje Svetog pisma postaje nužno za duhovni

12 M. Marulić, *De humilitate et gloria Christi*, 280. Citirano prema M. Parlov, *Otajstvo Krista — Uzor kršćanskog života prema Marku Maruliću*, str. 141.

13 M. Marulić, *Institucija II*, 5 (= I, 212).

život. Želeći čitatelje potaknuti na čitanje, Marulić daje mnoge primjere s tim u svezi: »Za opata Bernarda, o čijoj izvrsnoj nadarenosti i nemaloj učenosti svjedoče sama djela što ih je napisao, vele da nije imao nikakva učitelja, već da je samo postojanim čitanjem i moljenjem vadio iz Pisama otajstvena značenja. Želja da razumije učinila je te je čitao, a molitvom je postigao to da je razumio. No, čime li je, ako ne svetošću života, zaslužio da to postigne? Tako neka želi, tako neka se moli i tako neka živi onaj tko želi da tako razumije i da ga uči Duh Sveti.«¹⁴

Čitajući Sveto pismo, kršćanin se ne smije zadržati na njegovom doslovnom smislu, nego treba ići dalje i pronaći skriveni duhovni smisao koji obogaćuje njegov duhovni život. M. Parlov kaže: »Marulićev pretežno biblijski govor otkriva snažnu priljubljenost uz sveti tekst, ne samo po veoma učestalim navodima nego poglavito stoga što Sveto pismo oblikuje tkanje njegova govora. Za njega je Sveto pismo više od obične knjige: ono je Riječ Boga živoga u Crkvi. Eto zbog čega Marulić, u skladu s vlastitim vjerničkim uvjerenjem, ne zaboravlja istaknuti da se Sveto pismo ne može ispravno shvatiti bez Božje pomoći, niti tumačiti a da se ne bude u skladu s Crkvom.«¹⁵ Tako u Marulićevim očima Sveto pismo biva najdragocjenije sredstvo za duhovni život kršćana, a njegovo čitanje istodobno postaje mjera ljubavi prema Bogu. Imajući sve rečeno u vidu, može se razumjeti zašto je Marulić Sveto pismo shvaćao kao neophodno sredstvo za autentičan kršćanski život i odgoj.

Život u siromaštvu važan je za kršćanski duhovni život. Zbog toga Marulić u svojim djelima predstavlja lik siromašnog Isusa čiji primjer postaje zahtjev za sve one koji ga žele slijediti. »Tko, dakle, ne bude siromašan, neće moći slijediti Krista.«¹⁶ Primjerom vlastita siromaštva Krist je svojim učenicima pokazao kako prezirati zemaljska dobra, a voditi računa samo o nebeskim, te ih upućivao da ne treba uživati u ovima krhkim, nego u onim vječnim. Zbog toga nije moguće nasljedovati Krista osim u siromaštvu, koje je izvanjsko svjedočanstvo prijanjanja uz siromašnog Učitelja. Oni koji ovaj ideal ostvaruju, Njemu se suobličuju. Zato su oni koji su živjeli u krajnjem siromaštvu, poput sv. Franje,¹⁷ privlačili Marulićevu pozornost.¹⁸

14 *Isto II*, 5 (= I, 207).

15 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 148. »Jasno da bi mogao pronaći božansku mudrost skrivenu u Pismima, čovjek se mora pripremiti, tj. tražiti je čista srca i duše te žarkom željom. (...) Njegovo (Marulićevo) čitanje Svetih spisa postaje *lectio divina*: čitanje uz molitvu, koje od Biblije čini mnogo više od obične knjige za proučavanje. Sveto pismo postaje svakodnevna hrana. I ne samo to. U svjetlu riječi Božje, naš humanist prosuđuje sama sebe, svoje duhovno iskustvo i svijet koji ga okružuje.« *Isto*, str. 147.

16 *Institucija I*, 8 (= I, 133).

17 »Jednakim se žarom pridržavao zavjeta siromaštva i otac male braće Franjo. I ne znam nije li u svojoj odluci bio još i čvršći kad ga ni zlostavljanjima nije bilo moguće odvratiti od toga da ne bi nag slijedio naga Krista. Već na početku, kad je otišao u Rim, namjerio se na nekog siromaška i zamijenio svoju odjeću s njegovom. Obukavši je, pridružio se gomili prosjaka, sjedio s njima onoga dana i jeo s njima iz vruće želje da se s njima izjednači.... Živio je što je moguće bjednije, a ipak se, kad bi se pojavio tko siromašniji od njega, žalostio se nadmašen. Siromaštvo je nazivao svojom gospodaricom, i nije se samo učinio siromahom nego i slugom siromahâ.« *Institucija I*, 8 (= I, 131.)

Dva su čimbenika utjecala na Marulićevo shvaćanje važnosti kršćanskog siromaštva za duhovni život, tj. za nasljedovanje Krista. To je duhovnost pokreta *devotio moderna* i pučka pobožnost njegova vremena. Marulić razmatra važnost siromaštva u duhovnom životu u jednome širem kontekstu, poznatom kao *contemptus mundi*. O tome Parlov piše: »Sadržaj Marulova pojma *contemptus mundi* (prezir bogatstva, tašte slave, život u poniznosti, u strpljivosti itd.) sukladan je nekim crtama duhovnosti pokreta *devotio moderna*, koji je *contemptus mundi* postavio kao osnovu cijelog duhovnog života svojih članova, osobito onih koji su živjeli u samostanima.«¹⁹ Interesantno je da Marulić započinje svoje djelo *Institucija* naslovom *O preziranju zemaljskih dobara zaradi Krista*, dakle slično onome Tome Kempenca i drugih djela kršćanske duhovnosti srednjega vijeka. Drugi čimbenik u Marulićevu poimanju siromaštva je pučka pobožnost njegova vremena, koja je isticala lik siromašnog i patničkog Krista. Utjecaji pokreta *devotio moderna*²⁰ i pučke pobožnosti doveli su Marulića do zaključka »da bi život u siromaštvu trebalo proživjeti s radošću, i to ne samo poradi obećanih nebeskih dobara, nego ponajviše stoga što onaj tko živi u siromaštvu, postaje sličan siromašnome Kristu. (...) U Marulovoj koncepciji kršćansko siromaštvo ima veliku vrijednost ukoliko je usmjeren na siromašnog Krista, a ne kao vrijednost u sebi. Onima koji žele slijediti Krista, tj. izbjeći manama i napredovati u kreposnom životu, Marulić savjetuje da odbace 'brige za zemaljske stvari' kako bi mogli zadobiti nebeska dobra.«²¹ Svjestan

18 Ipak, siromaštvo kako ga Marulić shvaća ne znači odbacivanje osobnog vlasništva, a ni onoga zajedničkog. Parlov piše: »Da bi zaštitio dobra vlastite obitelji, pokretao je čak i sudske parnice. Naime, tragedija u vlastitoj obitelji prisilila ga je da se bavi upravljanjem obiteljskim dobrima i da bude uronjen u svjetovne poslove (*mundan impazi*)... Ipak, to mu nije priječilo da siromaštvo shvaća kao određenu nenavezanost ili, bolje rečeno, kao unutarnju slobodu u odnosu na ovozemaljske stvari.« M. Parlov, *nav. dj.*, str. 152.

19 *Isto*, 153.

20 Duhovni pokret *devotio moderna* je kao laički duhovni pokret i duhovna novina niknuo u krilu europske laičke inteligencije u drugoj polovici 14. stoljeća. »Sam izraz *devotio moderna* prvi su upotrijebili pripadnici samoga pokreta kako bi izrazili vlastitu 'novost' za razliku od života u onodobnim redovničkim i sličnim zajednicama. Izraz *moderna* ne znači i posve nova, bez dodira i kontinuiteta s prošlim, Naime, pokret *devotio moderna* itekako je u povezanosti i ovisnosti s onim što nazivamo srednjovjekovna duhovnost i pobožnost i to bilo kroz korištenje teoloških pojmova bilo u konkretnoj praksi.« M. Parlov, *Speculum virtutis: Marko Marulić i njegova teološko-duhovna misao*, Književni krug Split, Marvlianism, Split 2003., str. 100.

Kao glavne značajke *devotio moderne* Parlov nabroja sljedeće: Članovi *devotio moderne* se smatraju pobožnim osobama koje žive zajedno od rada vlastitih ruku; nije se išlo za stvaranjem nove redovničke zajednice, nego za slobodnim udruživanjem radi evandeoskog načina življenja; nisu polagali zavjet siromaštva, koje nisu doživljavali kao svrhu samome sebi; privrženost i poslušnost prema vlastitim crkvenim prelatima i Rimu; zajednički život u poniznosti i ljubavi te u nastojanju oko kreposna života; upotreba narodnog jezika u meditacijama i čitanju Svetoga pisma; držanje nagovora unutar zajednice, po uzoru na staru monašku praksu. Opširnije usp. *Isto*, str. 104–110.

Pokret je pružao realističnu viziju duhovnog života: ono što je važno u konačnici nije drugo doli obraćenje srca, kreposti, strpljivost u teškoćama, apostolat i, iznad svega, vječno spasenje. Upravo to su značajke koje susrećemo u djelima našeg humanista, koji se s novom duhovnošću vjerojatno susreo za vrijeme svojega boravka u Italiji, iako su neke od glavnih ideja *devotio moderna* bile poznate u Hrvatskoj već u prvoj polovici 15. stoljeća.

21 M. Parlov, *Otajstvo Krista — Uzor kršćanskog života prema Marku Maruliću*, str. 155. Potrebno je naglasiti da život u istinskom i poniznom siromaštvu nema ništa zajedničko sa životom onoga koji,

da je mnogo onih čije siromaštvo nije plod nasljedovanja Krista, nego iskorištavanja i socijalne nepravde, Marul kritizira bogataše i kler, kojima bogatstvo postaje zapreka na putu prema vječnome životu. Stoga su njegova djela puna prijekora prema svećenicima i biskupima kao vlasnicima crkvenih dobara zbog njihovih uzurpiranja tih istih dobara, a pozvani su biti upravitelji dobara koja pripadaju siromasima, u kojima osobito oni trebaju prepoznati Krista. Poznato je da je sam Marulić cijeloga života vodio brigu o siromasima, kojima je nakon svoje smrti oporučno ostavio veliki dio svog imanja.

2. *Napredovanje u kreposnom življenju kao nasljedovanje Krista*

Marulić u *Instituciji* svjesno, iz svojih uvjerenja i didaktičkih razloga, moralistički začinje svoj sustav i u cijelosti ga obrađuje u funkciji religiozne koncepcije čovjeka. D. Šimundža o tome piše: »Čovjek je uvijek u središtu pažnje. Makar je podređen općoj viziji sustava, glavni je faktor i motiv čitave knjige. Sve se oko njega okreće. Autor ga konkretistički analizira, povijesno i sudbinski, dapače trodimenzijalno: psihološki, činjenično i potencijalno razmatra kako bi se u danoj situaciji trebao ponašati. Goleme kolone likova, u različitim okolnostima, otkrivaju njegovu zbilju, i više: slutnje i mogućnosti u kojima bi se mogao naći i morao suočiti s životnim kušnjama iznutra i izvana. Ukratko, u *Instituciji* se međusobno susreću i praktično osvjetljuju iskonske strasti i nasilja s herojskom krepošću i vrlinom.«²² Može se slobodno reći da u *Instituciji* trijumfira čovjek, njegova moralna svijest i snaga. Ipak, budući da je po svom shvaćanju stvarnosti i moralnih mogućnosti realist, psiholog i duhovni pedagog, Marulić, koji dobro poznaje stremljenje, nade i čežnje, strahove i tjeskobe čovjeka općenito, svjestan je da je čovjek etički slab i labilan. Vlastito iskustvo čovjeka grešnika i obraćenika omogućuje mu shvatiti da je čovjek skloniji minimalizmu nego savršenosti. Zato ga uporno potiče na viši stupanj i čudorednije življenje, i na taj način ga preventivno zaštićuje. On, koga su njegovi suvremenici nazivali ogledalom kreposti, u svojim djelima daje savjete koji se odnose na duhovni život pod vidom stjecanja kreposti i izbjegavanja poroka i grijeha. Tako on govori da nije dovoljno suzdržavati se od jela ako se ne suzdržavamo i od grijeha, ako se ne vježbamo u pobožnim radnjama i u svemu se ne posvetimo iskrenosti vjere. Odricanje od jela i pića ima za cilj stizanje do onoga duhovnog posta koji je Bogu po volji, tj. napuštanja poroka i prihvaćanja kreposti. Marulić u *Instituciji* navodi primjere onih koji su se opredijelili za pustinjački život kako bi se uzdržljivošću i odricanjem otrgnuli poroku i grijehu, ne dopuštajući da im išta pomuti odluku o svetijem životu ili ugasi žar ljubavi što ga dugujemo Bogu.²³ Borba s porocima je neprestana; uvijek se treba odupirati utjecaju i zavodnjima sotone.

protiv vlastite volje, provodi život u siromaštvu i zbog toga se buni. Svjestan da su siromaštvo i bijeda najčešće plod društvene nepravde i siromaštva, Marulić diže svoj glas protiv takvog stanja.

22 D. Šimundža, *Glavna obilježja i kulturno-povijesno značenje Marulićeve Institucije*, str. 43.

23 Usp. *Institucija* I, 9 (= I, 136–149)

Budući da je *spasenje* ključni pojam i glavni cilj Marulićeva svjetonazora i čudo-rednoga zalaganja, sve je, kao što smo već rekli, u njegovoj optici podređeno spasenju koje je svrha i motiv cjelokupnoga ljudskog življenja i djelovanja. U tom kontekstu je svijet prolazna postaja ljudskog života, poslije kojega dolazi drugi, trajan i vječan, u kojemu čovjeka čeka vječna nagrada ili vječna kazna, ovisno o tome je li živio kreposno ili grješno. Dakle u Marulićevoj viziji sve treba služiti konačnom cilju, moralnom životu i vječnom spasenju. Zbog toga sve gleda »pod vidom vječnosti« i zato njegovi savjeti idu upravo u smjeru uputa kako kreposno živjeti da bi se moglo prispjeti u vječno blaženstvo. Samo slijedeći božansko znanje sadržano u Svetom pismu, čovjek može napredovati u kreposnom življenju i tako dosegnuti spasenje, tj. sjedinjenje s Bogom.

Marulić je bio svjestan važnosti kreposti za ljudski život. Svoja djela je pisao zato da bi drugima pomogao napredovati u kreposnom življenju. Takvu svoju namjeru on je iznio na početku *Institucije*: »Učinilo mi se vrijednim truda da ponešto od onoga što se u crkvenim povijestima podosta naširoko pripovijeda o Božjim ljudima, s raznih strana saberem i u kratkim crtama obradim, kako bih, izloživši primjere evanđeoskih kreposti, to jest kršćanske savršenosti, i sebe koji u dokolici još kunjam probudio i druge, probudene već i radine, većma zadahnuo snagom da ne malakšu, a ostale k tomu učinio opreznijima da, iako su čestiti i sveti, ne povjeruju olako mišljenju prevrtljiva puka kad je riječ o njima. Jer, kako je pogibeljna za ponizne sluge Kristove pohvala od strane smrtnikâ, tako će jasno spoznati kad pročitaju i čuju da su neki upravo iz toga razloga napustili samostane i zašli duboko u prostrane pustinje te vrlo mnogo godina obitavali u zemljama što su dostupne samo zvijerima.«²⁴ Budući da je bio zainteresiran za konkretan svakodnevni život, Marulić se obraćao širokom krugu čitatelja, kojima je pružao brojne savjete o tome kako steći i prakticirati kršćanske kreposti. Svrha svemu tomu je bila obnavljanje kršćanskoga života, tj. obraćenje putem trajnoga napredovanja u kreposnom življenju, koje u konačnici vodi obećanoj nagradi za kreposno življenje, a to je vječni život. To znači da prakticiranje kreposti vodi u vječni život.

Interesantno je da Marulić ne daje ni filozofsku ni teološku definiciju kreposti općenito, niti pojedinih kreposti, nego se zadovoljava izlaganjem njihove važnosti i načina njihova stjecanja, konstatirajući pri tome da su one dar Božji. Parlov za Marulića kaže da »ne razlikuje stečene od ulivenih kreposti, naravne od nadnaravnih, vjerojatno jer u izvorima svoje misli — Svetom pismu i otačkim djelima — nije nalazio jasno takvo razlikovanje. Nadahnjujući se čitanjem knjiga Svetog pisma te raznih svetačkih životopisa, hrvatski humanist više voli govoriti o 'evanđeoskim krepostima', koje za njega znače kršćansko savršenstvo. On se bavi krepostima jer su u funkciji moralno–duhovnog života ili, bolje rečeno, jer kršćanina suoobljučuju Kristu i vode ga u vječni život.«²⁵ Dakle Marulić se ne bavi krepostima poradi njih samih, jer krepost ne bi mnogo vrijedila kad ne bi vodila u vječni život.

24 *Institucija, Predgovor* (= I, 63).

25 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 164–165.

Kršćanski duhovni život, kako ga vidi Marulić, zahtijeva svakodnevnu duhovnu borbu, koja bi za rezultat trebala imati trajno napredovanje u kreposnom življenju (*profectus virtutum*). Napredovanje u kreposnom življenju i borba protiv poroka nude se kao glavni program sveukupne Marulićeve duhovnosti. To je vidljivo iz načina njegova pisanja u kojemu primjenjuje pozitivno–negativnu metodu, najprije opisujući krepost, a onda njoj suprotan porok, jer je krepost poželjnija i ljupkija kad se usporedi s porokom. »Tako npr. piše o vjeri, a potom o nevjeri; o postojanosti duha — o nepostojanosti duha; o jakosti duha — o slabosti duha; o ufanju — o gubljenju nade; o onima koji su se obratili Bogu — o onima koji su se odvratili od Boga; o ljubavi — o zlu mržnje; o druženju koje treba izbjegavati — o druženju koje treba obdržavati, itd.«²⁶ Treba prijeći od poroka ka krepostima, a to može ostvariti samo onaj tko poznaje Kristova djela i svakodnevno razmišlja o njima, i tko se, hodajući njegovim stopama, bude trudio da mu se sve više približi. Samo tako se može postići najviše dobro, a to je vječni život. Parlov ističe Marulićevu misao i kaže: »Bez poznavanja Krista koji otvara vrata istinskog blaženstva, krepost gubi svoj temelj i svoju snagu. Sjedinjenje s Bogom po Isusu Kristu, odnosno život vječni, onaj je cilj kojemu teži krepost. To je ona stvarnost što treba upravljati ljudskim životom i ono čemu čovjek treba sve drugo podrediti.«²⁷ Dakle poznavanje Kristova ljudskog života i razmišljanje o njemu su temeljni zahtjevi kršćanskog života, koji treba biti popraćen osobito učinkovitim prakticiranjem kršćanskih kreposti. Kršćanin bi se trebao truditi stjecati i ostvarivati one kreposti što ih je živio Isus Krist. On ih je ostvarivao sve i tako postao vrhovni uzor kršćanskog života. Da bi ostvario vječni život, kršćanin mora nasljedovati Krista, tj. ići njegovim stopama. To znači da Kristov učenik treba odabrati put savršenstva; onaj put koji mu je Krist pokazao i kojim je išao. Vježbajući se u kreposnom življenju, nastojeći obilovati svim krepostima, kršćanin postaje sve sličniji svom Učitelju. Dakle istinskim Kristovim učenikom može se postati samo stalnim izvršavanjem kreposnih čina.

U daljnjem tekstu kratko ćemo elaborirati neke kreposti važne za autentičan kršćanski život u *Instituciji* M. Marulića. Nije nam namjera analizirati sve aspekte kreposti, nego ih promotriti pod vidom nasljedovanja Isusa Krista. Parlov kaže da »od svih kreposti hrvatski humanist razlikuje i izričito spominje samo teološke kreposti, jer ove tri predstavljaju najčvršću vezu kojom se vežemo i spajamo s Bogom, od koga se nikada nećemo udaljiti ako nam se posreći da u njima završimo svoj život' (*Ev II, 26 = I, 253*). Sve ostale kreposti sredstva su za duhovni život i treba ih promatrati u svjetlu ovih triju.«²⁸ U *Instituciji*, koju je strukturalno podijelio u šest knjiga i sedamdeset i jedno poglavlje različita sadržaja, građe i obujma, Marulić u drugoj, trećoj i četvrtoj knjizi govori o krepostima. U drugoj govori o nadi, u trećoj o ljubavi, a četvrta je posvećena takozvanim pasivnim krepostima. U *Evangelistaru* Marulić naglašava važnost i ulogu vjere u duhovnom životu, jer je ona korijen svim krepostima. Dok u spomenutom djelu govori o iskazivanju vjere

26 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 167–168.

27 M. Parlov, *Speculum virtutis: Marko Marulić i njegova teološko–duhovna misao*, str. 114.

28 M. Parlov, *Otajstvo Krista — Uzor kršćanskog života prema Marku Maruliću*, str. 164.

Bogu, o njezinoj postojanosti i jakosti, kao i o vjeri bez djela, u *Instituciji* progovara o vjeri u apologetskom smislu: *O vjeri u Boga — protiv pogana (Institucija II, 6 = I, 213–214)*, *O vjeri u Krista — protiv Židova (Institucija II, 7 = I, 215–218)*, *O vjeri u Krista — protiv pogana (Institucija II, 8 = I, 219–222)*, *O vjeri u Krista — protiv vračeva (Institucija II, 9 = I, 222–225)*, *O vjeri u Krista — protiv filozofa (Institucija II, 10 = I, 226–227)*, *O vjeri u Krista — protiv krivovjeraca (Institucija II, 11 = I, 228–233)*. U ovom dijelu rada istaknut ćemo važnost nade, strpljivosti i ljubavi za autentičan kršćanski život u nasljedovanju Krista.

2.1. *Nada u kršćanskom životu*

Dvanaesto poglavlje druge knjige *Institucije* posvećeno je nadi, a to je prema Šimundži »jedno od najljepših poglavlja u čitavoj *Instituciji*«. ²⁹ Marulić, koji je pisac izgubljene studije *Psychologia de ratione animae humanae*, bio je jako zainteresiran za psihologiju, pa se i u ovom poglavlju, »kao moralist, pretvara u psihologa te ponire u dubine bića, u ponore strasti, poroka i ljudskih razočaranja. Otkriva tjeskobu očaja. Kako unaprijed pozitivno gleda i sve na dobro usmjeruje, kontrastno, nasuprot tjeskobi, upućuje na ljepotu povjerenja i nade.« ³⁰ Zbog toga on, nakon što je u prethodnim poglavljima slavio pobjedonosno slavlje vjere nad paganima, Židovima, vračevima, filozofima i krivovjercima, smatrajući da vjera pobjeđuje svijet, raspravlja o značenju nade u kršćanskom životu i kaže: »Korisno se nada onaj tko se ne uzda toliko u Božje milosrđe da se ne bi bojao njegove pravednosti niti se toliko boji njegove pravednosti da se ne bi uzdao u njegovo milosrđe. Stoga će uvijek valjati pripaziti da nerazborito ne zapadnemo u grijeh koji nisu daleko od nade, a to su: očajanje i preuzetnost. Oni koji očajavaju, ne procjenjuju dovoljno veličinu božanskog milosrđa, pa svjesni svojih nedjela, prije se osuđuju nego što su osuđeni. Koji su pak preuzetni, zaboravljaju strogost Božje pravednosti, pa ne bojeći se nimalo, još slobodnije griješe.« ³¹

Marulić nabraja mnoge negativne i pozitivne primjere ljudskog nadanja ili očajanja iz Starog i Novog zavjeta, smatrajući da nema toga grijeha ili zlodjela koje Bog neće i ne može oprostiti ako se čovjek pokaje i popravi. Negativan je primjer Kain koji je vođen zavišću ubio brata i njegovom krvlju okaljao svoje ruke. Umjesto da se pokajao i zamolio Božje milosrđe te na taj način izbjegao kaznu prokletstva, on ga je još više zavrijedio, jer je poslije počinjenoga bratoubojstva smatrao da mu je krivica prevelika, te da ne može zaslužiti oprostjenje svoga grijeha. Zaboravio je da je Gospodin milosrdan i da pokajnicima oprašta njihove prijestupe. Umjesto da svoju nadu položi u Božje milosrđe, on se prepustio očaju. Slično je postupio i Juda koji se, na svoju nesreću, srušio sa samog vrha apostolstva u ponor pakla. To mu se nije dogodilo samo zato što je izdao svoga Učitelja, nego i zato što se više prepustio očaju zbog počinjenoga zlodjela, nego što se uzdao u oprost.

²⁹ D. Šimundža, *nav. dj.* str. 28.

³⁰ *Isto.*

³¹ *Institucija II, 12 (= I, 234).*

On je radije potražio utočište u užetu, negoli u Gospodinu. Da se skrušio, pokajao i zamolio da mu se oprost, zar mu Gospodin ne bi oprostio? »Zar on ne bi oprostio svojem izdajici, a molio je da se oprost onima koji su ga pribili na križ? Zar ne bi poštedio onoga koji ga je prodao, a poštedio je onoga koji mu je kopljem bok probo tako da mu je još podario krunu mučeništva?«³²

Marulić smatra da se mi, kloneći se zabluda i očajja onih koji su teško sagriješili, ali se nisu kajali, trebamo povoditi »za onima koji su se, mada su vrlo teško posrnuli, kajali za svoje nedjelo te se tako pridigli da nisu gubili nadu da će ponovo steći milost. A čemu su se nadali, to su uz Božju dobrostivost i postigli.«³³ Upečatljiv primjer za to su grijesi preljuba i ubojstva koje je počinio kralj David i tako moralno teško posrnuo i pao. Nakon što ga je prorok Natan ukorio, David je priznao grijeh koje je počinio. Priznajući grijeh, bio je žalostan, ali nije očajavao i gubio pouzdanje u Božje milosrđe. Nada ga nije iznevjerila, već mu je Gospodin, nakon što se pokajao, oprostio počinjene grijeh. Mnogi su primjeri i u Novom zavjetu onih koji su bili razbojnici, pljačkaši, bludnici, itd., a nakon što su se pokajali i svoje pouzdanje stavili u Gospodinovo milosrđe te im grijesi bili oprosteni, našli su spokoj svojim dušama. Razbojnik koji je visio na križu i molio Isusa da mu se smiluje kada dođe u svoje kraljevstvo dobio je odgovor da će još danas biti s njime u raj. Prema Maruliću nadu ne smije gubiti ni onaj koga je na porok naglala neumjerena strast za gomilanjem blaga ili požuda za utjerivanjem kamata, kao što je bio slučaj s Matejom i Zakejom. Oni su napustili zelenaštvo i svoju nadu položili u Boga koji je darovatelj nebeskoga bogatstva i vječnoga blaženstva.

Kršćanin treba ustrajati u nadi i ne klonuti, jer dok se god uzdamo u Krista, on boravi u nama, a daleko je od onih koji gube nadu. Pokajnikova nada nikada nije i ne može biti isprazna, jer je Božje milosrđe prema onima koji se kaju neizmjereno, pa tamo gdje je bilo grijeha u izobilju, izlilo se Božje milosrđe u preobilju, kao što je bio slučaj s Marijom Magdalenom. Marija Magdalena, koja je bila velika grešnica, ali i pokajnica, primila je plaću za nadu koja je nadilazila svako njezino očekivanje. Apostol Pavao u Poslanici Titu piše: »Ali kad se očitovala dobrota Boga, našega Spasitelja, i njegova ljubav prema ljudima, tada nas — ne zbog pravednih djela koja smo mi učinili, već po svom milosrđu — spasi kupelju ponovnog rađanja, obnove koju čini Duh Sveti koga obilno izli na nas po našem Spasitelju Isusu Kristu, da, opravdani njegovom milosti, budemo baštinici vječnoga života kojemu se nadamo.« (Tit 3, 4–7). Uistinu, ukoliko iskreno promislimo i pogledamo koliko je Božje milosrđe prema nama grešnim ljudima, »onda nitko teže ne griješi nego onaj tko nakon počinjena grijeha gubi nadu da će dobiti oprost, pa misli da je njegov grijeh odveć velik a da bi mu ga Bog mogao otpustiti. Kao da uopće ima tako velikog grijeha i tako strašne krivice koju ne bi mogao, htio ili običavao oprostiti Bog onomu tko se kaje.«³⁴

32 *Institucija II*, 12 (= I, 237).

33 *Institucija II*, 12 (= I, 235).

34 *Institucija II*, 12 (= I, 245–246).

2.2. Strpljivost

O kreposti strpljivosti, koja je prema Maruliću postojanost duha koju ne mogu ni nepravde ražestiti ni nedaće slomiti, Marulić govori u pet poglavlja pete knjige *Institucije*.³⁵ Kao što je kristocentrizam glavno obilježje njegovih djela, pa tako i *Institucije*, na način da i pouku i primjer za sve kreposti i svaku svetost imamo u Isusu Kristu, »i govor o kreposti strpljivosti postaje kristološki govor, odnosno, drugim riječima, naš humanist i u ovom slučaju čitav govor oslanja na lik strpljivog i trpećeg Krista, koji je viđen kao uzor ponašanja što ga svaki kršćanin treba nasljedovati u svakoj životnoj protivštini. Viđene u toj optici razne poteškoće postaju ne samo prigoda za vježbanje u kreposti strpljivosti, nego ponajprije za nasljedovanje Krista, i one su znak njegove ljubavi.«³⁶ Strpljivost Gospodina našega Isusa Krista, prema Marulićevu mišljenju, bila je »odveć velika a da bi se mogla iskazati kako to priliči. Jer kao sin Božji bio je od ljudi pogrdivan, bičevan i usmrćen, pravednik od bezbožnika, gospodar od slugu, i to upravo od onih što ih je došao spasiti iz prokletstva, u kojem su se nalazili od iskona, vratiti u blagoslov i milost. Mogao ih je u tren oka uništiti sve skupa da ne pretrpi od njih nikakva zla, ali se dragovoljno žrtvovao da bi nas žrtvom svoga tijela pomirio s Bogom. Rugali su mu se, dakle, no on je šutio, optuživali su ga, no on nije ništa odgovarao, bičevali su ga, no on je to podnosio, razapinjali su ga na križ, no on je Oca molio za one koji su ga razapinjali. Tko je tako krut da ne bi, razmišljajući u sebi o tome, smekšao i oprostio onima koji su ga uvrijedili? Nezaslužno je on pretrpio sve što je pretrpio, jer nikakve krivice nije učinio. No nama se baš nikakva nepravda ne može nanijeti a da je ne bismo zaslužili — jer smo grešnici.«³⁷ Zbog toga je Krist, prema Maruliću, »i uzor i učitelj i nagrađivač svake strpljivosti.«³⁸

I kad je riječ o trpljenju štete, Marulić smatra da se trebamo vježbati u strpljivosti, jer »ako smo zgriješili, on (Bog) hoće da se po kazni okrenemo pokajanju; ako nismo zgriješili, on hoće da trpeći napredujemo u poniznosti. Nema, dakle, mjesta jadanju ondje gdje se daje prilika da se čeličimo u kreposti.«³⁹ Kao primjer onoga koji je obilovao u svemu, a onda izgubio stoku, služinčad i članove obitelji, Marulić navodi Joba, čija »se strpljivost u nesreći slavi i veliča svuda po svijetu. A dok je uživao sve moguće blagodati, bio je poznat samo u domovini. O, velika li uistinu čovjeka o kojem će se govoriti za vijeke vjekova. U jednom jedinom danu izgubio je toliko blago, toliko slugu i toliko djece, a ipak je čuvši to, pao ničice na zemlju, poklonio se Bogu i rekao: 'Gô izidoh iz utrobe svoje majke, gô ću se onamo i vratiti. Gospod dao, Gospod oduzeo! Dogodilo se kako se Bogu svidjelo. Blagoslovljeno ime Gospodnje!' U svim tim nedaćama nije Job zgriješio svojim usnama niti

35 Riječ je o sljedećim poglavljima: 2. *O trpljenju nepravde*; 3. *O trpljenju štete*; 4. *O trpljenju bolesti*; 5. *O trpljenju mučenika*; 6. *O trpnji mučenica*.

36 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 178.

37 *Institucija V*, 2 (= III, 46–47).

38 *Institucija V*, 2 (= III, 47).

39 *Institucija V*, 3 (= III, 63).

je ikakvu ludost izrekao protiv Boga.«⁴⁰ Marulić nabraja i mnoge druge primjere svetaca kojima je od svega blaga bila draža bilo koja krepost srca, da i mi, poučeni takvim primjerima, »hrabro i postojano podnosimo svaki gubitak ovdašnjih dobara da bismo kao plaću za takvu strpljivost mogli jednom steći ona istinska i vječna dobra.«⁴¹

Marulić smatra da ni bolesti ni tjelesne slabosti ne bi trebale plašiti kršćanina, jer je jedino pravo zlo zapravo grijeh. »Smireno podnositi bolesti, svaki put kad u njih zapadnemo, značit će također dobitak u kreposti, jer kad je tijelo slabo, duševna je snaga jača u preziranju naslada, prema onoj izreci Apostolovoj: 'Kad se osjećam slab, tada sam jači.' A da išta zla ima u tjelesnoj slabosti, Bog ne bi dopustio da ta snađe njegove svete. Ali on to dopušta zato da bi ih učinio još svetijima.«⁴² Poznato je da se i sam Marulić morao vježbati u kreposti strpljivosti upravo u ovom kontekstu. Naime u svojoj obitelji imao je tragično iskustvo da je u nekoliko mjeseci izgubio majku i dvojicu braće. Međutim on ne jadikuje, nego zahvaljuje Bogu, i spreman podnijeti sve nevolje ovoga svijeta, moli ga da ga ne liši svoje milosti. Nabrajajući mnoge primjere strpljivosti u bolesti, Marulić kaže: »Nema nijedne tako teške bolesti, nema nijedne tako velike ni strašne nesreće koja se ne bi mogla smireno podnositi budemo li voljni razmišljati o vječnosti.«⁴³

Govor o kreposti strpljivosti, kao i strpljivo življenje i podnošenje štete, nepravdi, bolesti i ostalih nedaća, pomaže kršćaninu u nastojanju da postane sličan Kristu. Ipak, Marulić iznad svega uzvisuje mučeništvo koje je, prema njegovu mišljenju, najizvršnji izraz strpljivosti. Govoreći *O trpnji mučenika*⁴⁴ i *O trpnji mučenica*⁴⁵, donoseći primjere Kristove strpljivosti, on poziva svoje čitatelje da je nauče od Gospodina. M. Parlov o tome piše: »On piše da su mučenici, potaknuti božanskom ljubavlju, strpljivo podnoseći sve nanesene im patnje, uništili vlastiti život te tako dali svjedočanstvo vlastitog pripadanja Kristu.«⁴⁶ Mučenici i mučenice su se svojom strpljivošću i vjerom pokazali snažnijima od svake ljudske sile, jer su smatrali da ne postoji ništa što ne bi trebalo podnijeti za ime Kristovo. Oni su trpljenjem ispijali kalež muke Gospodnje, a pijajući vino Njegove ljubavi, molili su za one koji su ih mučili i ubijali. Na taj način su mučenici postali uzori koje treba nasljedovati kako bi kršćani i u kreposti strpljivosti na autentičan način nasljedovali Isusa Krista.

2.3. *Ljubav*

Marulić je kreposti ljubavi posvetio prva tri poglavlja treće knjige *Institucije*: 1. *O ljubavi prema Bogu*, 2. *O ljubavi prema bližnjemu*, 3. *O ljubavi prema neprijatelju*. Prema Marulićevu mišljenju ljubav je temelj i vrhunac kreposti, jer ništa ne bi ko-

40 *Isto*

41 *Isto*, 70.

42 *Institucija V*, 4 (= III, 71).

43 *Isto*, 85.

44 Usp. *Institucija V*, 5 (= III, 86–112).

45 Usp. *Institucija V*, 6 (= III, 113–126).

46 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 179.

ristilo graditi kulu kreposti ako se ne položi temelj ljubavi. Što ona ne drži, to je u opasnosti da se sruši, jer se bez ljubavi ne možemo svidjeti Bogu. I ne samo to. Krepost ljubavi u sebi sadrži sve ostale kreposti. U početku prvog poglavlja treće knjige Marulić piše: »Budući da apostol stavlja ljubav, s jedne strane, kao treću u nizu ovih o kojima smo upravo govorili, a s druge je strane ističe kao najveću od tih triju, stoga mislim da dovoljno priliči da ona sada zauzme čelo treće knjige i da tu stane, smještena kao u kulu. A kako je ta krepost takva da ostale bez nje nisu ništa, želimo da svatko dobro zna da i o njoj ujedno raspravljamo kad god raspravljamo o kojoj drugoj.«⁴⁷ Sve što radimo ili govorimo trebalo bi biti prožeto krepostu ljubavi, jer ako je ona odsutna, nikakva nam druga krepost ne može pomoći. Time se ukazuje na neizmjernu važnost ljubavi u životu kršćanina. Marulić upozorava čitatelja i kaže: »Kolika je pak ili kako potrebna krepost ljubavi, najpotpunije očituje Pavao u onoj prvoj poslanici koju piše Korinćanima, gdje tvrdi da se u samoj ljubavi nalaze sve druge kreposti i da sve zajedno kreposti nisu ništa ako samo ova izostane.«⁴⁸ Nakon ovih riječi on smatra vrijednim truda citirati cijeli *Hvalospjev ljubavi* iz Prve poslanice Korinćanima.⁴⁹ Iz svega rečenoga je vidljivo da Marulić slijedi »pavlovsko reduciranje čitava Zakona na ljubav i također pavlovsko isključivanje bilo koje vrijednosti svakom kreposnom izrazu bez nje. Drugim riječima, u Marulićevoj koncepciji kršćanskog života, ljubav zauzima središnje mjesto, jer ona, više od drugih kreposti, kršćanina čini sličnim Kristu.«⁵⁰

Kao što smo mogli vidjeti iz samih naslova prvih triju poglavlja treće knjige *Institucije*, Marulić poznaje trostruki vid kršćanske ljubavi: prema Bogu, prema bližnjemu i prema neprijatelju. Kad je riječ o ljubavi prema Bogu, on piše: »Zapovjedenom nam je da *'Boga ljubimo svim srcem, svom dušom i svom snagom'*. A to, zaista, neka bude tako da sama ljubav prema njemu nadvisi sve druge ljubavi. Naime, iznad svega treba ljubiti onoga tko je stvoritelj i čuvar svega. Ništa nam ne smije nikada biti tako srcu priraslo da bi se zbog toga manje častio, manje štovao onaj tko je uzrok svemu.«⁵¹

Ljubav prema Bogu izražava se u ljubavi prema Isusu Kristu u kojemu je Bog Otac očitovao svoju neizmjernu ljubav prema čovjeku. Krist je čitavo djelo spasenja ostvario po ljubavi, žrtvujući se za nas do smrti, smrti na križu. Upravo s križa on poziva svoje učenike na ljubav. Kako odgovoriti ljubavlju na ljubav, pita se Marulić, i odgovor nalazi u Isusovim riječima: »Budete li čuvali moje zapovijedi, ostat ćete u mojoj ljubavi.« (Iv 15, 10). To znači da onaj koji ne izvršava ono što je Krist zapovjedio laže kad kaže da ljubi Boga. Ono što čovjek riječima izjavljuje trebao bi životom, tj. djelima ljubavi potvrđivati u svakodnevnom naporu da se Božje zapovijedi izvršavaju. Marulić iznosi primjere mnogih ljudi i njihove ljubavi prema Bogu, želeći potaknuti i svoje čitatelje na takvu ljubav. Takvi su bili Abraham, Eli,

47 *Institucija III, 1* (= II, 35).

48 *Institucija III, 1* (= II, 46).

49 Usp. 1 Kor 13, 1–13.

50 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 185.

51 *Institucija III, 1* (= II, 35–36).

David, Eleazar, braća Makabejci, apostol Petar, apostol Pavao, kao i ostali apostoli. Imajući u vidu ljubav kojom su ljubili Krista, išli za njim i za njega bili spremni položiti život, obraćajući se Kristu, Marulić piše: »Ta ljubav, Gospodine, učinila je tvoje svete ne samo prezirateljima bogatstva i svjetovnih časti nego i ovoga svjetla života. Nikakve prijetnje od strane silnikâ ni smrtne kazne nisu ih mogle zastrašiti da svugdje javno ne propovijedaju i veličaju tvoje ime. Petar, Andrija i Filip nisu se ustručavali da budu pribijeni na križ, Jakov i Pavao da im glava bude odrubljena, drugi Jakov da bude bačen s vrha hrama i dotučen bjeliočevim valjkom, Ivan da bude nag zagnjuren u bačvu vrelog ulja, Toma i Matej da budu probodeni kopljima, Stjepan da bude kamenovan, Matija pogubljen sjekirom, Šimun i Juda da budu smlavljeni i zgaženi u nasrtaju gomile svetogrdnika, a svi ostali učenici da budu uništeni i pogubljeni na različitim vrstama mučila... Ništa im nije moglo biti na užas, ništa na strah jer savršena ljubav tjera strah van. Žudjeli su i za ljućim kaznama da bi dali svjedočanstvo što veće ljubavi prema tebi.«⁵²

Interesantno je da se nakon mnogih primjera ljubavi svetih muževa prema Kristu Marulić zadovoljava samo jednim primjerom ljubavi žene prema Bogu. Riječ je o Mariji Magdaleni, kojoj velika ljubav prema Kristu nije dala mirovati. »Izmišljeniji ljubav za svijet u ljubav za Gospodina, Marija je Magdalena, u želji da se sviđi samo njemu, došla u kuću nekog farizeja, gdje je on sjedio za stolom, pa se bacila na zemlju i počela mu cjelivati noge, kvasiti ih suzama, otirati svojom kosom i mazati pomašću. I, *'budući da ljubav poništava množinu grijeha'*, odmah se za nju reklo: *'Opraštaju joj se grijesi, i to mnogi, jer je pokazala mnogo ljubavi'*.«⁵³ Marulić poziva vjernike da razmisle o žarkoj Marijinoj ljubavi i da ne dopuste da vruća ljubav što je duguju Kristu oslabi ili da se ohladi. Marija »je *'izabrala najbolji dio koji joj se neće oduzeti'*. Jer *'ljubav nikad ne prestaje'*.«⁵⁴

Ljubav prema bližnjemu je, prema Marulićevu mišljenju, slična ljubavi prema Bogu. Na prvi pogled može se činiti da za Marulića postoje dvije ili tri različite ljubavi. O tome Parlov piše: »No, on razlikuje tri stupnja iste ljubavi i precizira da je ljubav što je dugujemo Bogu različita od one prema bližnjemu i prema neprijatelju, prema intenzitetu, a ne prema vrsti. Radi se, dakle, uvijek o istoj ljubavi.«⁵⁵ Istinska ljubav je ona kojom ljubimo i same sebe i svoje bližnje, te kojom ljubimo, slavimo i častimo Boga. Tko ne ljubi svoga bližnjega, ne ljubi ni Boga. Marulić navodi riječi sv. Ivana apostola koji kaže: »Ljubljeni, ljubimo jedan drugoga, jer ljubav dolazi od Boga, i tko god ljubi, od Boga je rođen i poznaje Boga, jer je Bog ljubav. Tko ne ljubi, nije upoznao Boga, jer je Bog ljubav.« (1 Iv 4, 7–8). Nadalje: »Ako netko tvrdi: 'Ljubim Boga', a mrzi svoga brata, lažac je; jer tko ne ljubi svoga brata koga vidi, ne može ljubiti Boga koga ne vidi? Ovu zapovijed imamo od njega: Tko ljubi Boga neka ljubi i svoga brata.« (1 Iv 4, 20–21). I ovdje su Isus Krist i njegova ljubav prema čovjeku primjer koji kršćani trebaju nasljedovati, kako bi na

52 *Institucija III, 1* (= II, 46–47).

53 *Institucija III, 1* (= II, 47).

54 *Institucija III, 1* (= II, 48).

55 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 188.

autentičan način živjeli kršćanski i svjedočili Boga ljubavi u ovome svijetu. I u ovom kontekstu Marulić navodi riječi sv. Ivana apostola o mržnji i ljubavi, da bi kršćani za ljubavljvu težili, a mržnje se klonili. Ivan, želeći prvim kršćanima navješćivati i svjedočiti ono što su apostoli vidjeli i doživjeli s Isusom Kristom, piše: »Tko tvrdi da je u svjetlu, a mrzi svoga brata, u tami je sveudilj. Tko ljubi svoga brata, stalno je u svjetlu, i u njemu nema sablazni. Ali tko mrzi svoga brata, u tami je; on živi u tami i ne zna kamo ide, jer mu je tama zaslijepila oči.« (1 Iv 2, 9–11) Malo dalje on nastavlja: »Mi znamo da smo prešli iz smrti u život, jer ljubimo braću. Tko ne ljubi ostaje u smrti. Tko god mrzi svoga brata, ubojica je; a znate da nijedan ubojica nema u sebi trajnoga, vječnoga života. Po tomu smo spoznali ljubav što je on za nas dao svoj život. Tako i mi moramo dati svoj život za svoju braću. Tko posjeduje ovozemaljsko i vidi svoga brata u nevolji i od njega zatvori svoje srce — kako će ljubav Božja ostati u njemu? Dječice, ne ljubimo riječju i jezikom, nego djelom i iskreno.« (1 Iv 3, 14–18).

Kristova proživljena ljubav prema bližnjemu, pa i *ljubav prema neprijateljima*,⁵⁶ za kršćanina je uzor, ali i zapovijed, ako želimo biti njegovi učenici i djeca zajedničkoga Oca na nebesima. Ako ljubimo samo one koji nas ljube, ništa osobito ne činimo, jer to čine carinici i pogani. (Usp. Mt 5, 46–47). Zbog toga nakon zapovijedi ljubavi prema bližnjemu slijede Isusove riječi: »Ljubite svoje neprijatelje i molite za one koji vas progone.« (Mt, 5, 44). U Lukinu evanđelju stoji: »Ljubite svoje neprijatelje! Činite dobro onima koji vas mrze! Blagoslivljajte one koji vas proklinju! Molite za one koji vas ogovaraju!« (Lk 6, 27–28). Marulić i ovu stranu ljubavi promatra kroz primjer riječi i djela samoga Krista, kao i primjere svetaca.⁵⁷ Krist je ono što je riječima propovijedao i primjerom pokazao. Svome je izdajniku oprao noge i dopustio mu da ga poljubi; molio je za oprost onima koji su ga pribijali na križ govoreći: »Oče, oprosti im, je ne znaju što čine!« (Lk 23, 34); razbojniku na križu, koji ga moli da ga se sjeti kada dođe u svoje kraljevstvo, on odgovara: »Zaista, kažem ti, danas ćeš biti sa mnom u raju!« (Lk 23, 43.) Ako je Isus bio tako blag prema onima koji su ga izdali, zatajili, razapeli i koji su počinili toliko zla, onda i oni koji se smatraju i nazivaju kršćanima trebaju, nasljeđujući Krista, činiti isto. Marulić piše svojim čitateljima: »Svima je naređeno da čine dobro svima, ako

56 Usp. *Institucija III*, 3 (= II, 60–72).

57 Marulić navodi mnoge primjere svetaca koje bi trebalo nasljedovati u ljubavi, praštanju i molitvi za neprijatelje, za one koji nas kleveću i koji nam čine zlo: Josip je braći, koja su ga iz zavisti htjela ubiti, bacili u čatrnju i prodali Jišmajelcima, uzvratio ljubavljvu i dobročinstvom; Mojsije je za sestru Mariju, koja je protiv njega drsko govorila tako da je zbog toga i ogubavila, molio Boga i tako je izliječio od gube; David je kralju Šaulu za smrtonosnu mržnju prema njemu uzvratio velikim dobročinstvima; sveta Agneza je iskazala primjer ljubavi prema neprijatelju, tj. prema onomu koji ju je planirao obeščastiti, te ga vratila u život kad je bio usmrćen. Nadalje, Marulić ističe kako i među duhovnim osobama i u samostanima može biti đavolske mržnje, kleveta, nanošenja teškoga moralnog i materijalnog zla. Takav primjer je posvećene djevice Eufrazije koja se često, radi poniznosti, prihvaćala priprostih poslova. Kad ju je neka od sestara, ne obuzdavajući svoj jezik, javno izgrdila i njezina djela i riječi pripisala hinjenoj svetosti, opatica ju je odredila kazniti. Međutim, sestra Eufrazija se bacila na koljena pred opaticom i molila je da joj oprosti. Usp. *Institucija III*, 3 (= II, 71).

to može biti, a ako ne — da žele dobro, no tako da se uvijek ljubi čovjek, a čovječja zloća nikada. Jer svaka zloća znači služenje đavlu, a čovjek je djelo Božje, učinjeno na sliku i priliku svoga stvoritelja.«⁵⁸ To znači da se ne smije mrziti čovjeka, nego ga ljubiti, jer tko mrzi čovjeka, mrzi djelo Božje.

Marulić sugerira da ljubav treba njegovati i živjeti u sva tri vida u svakodnevnom i konkretnom životu. Zbog toga on ne prestaje dijeliti savjete koji se odnose i na najmanje detalje ljudskoga života, jer nijedna njegova situacija ne izmiče zahtjevu kršćanske ljubavi.

Umjesto zaključka

U ovom radu nastojali smo elaborirati kreposti važne za autentičan kršćanski život u *Instituciji* Marka Marulića. Ostajući na tragu *devotio moderna*, Marulić vidi autentičan kršćanski život u trajnom rastu u krepostima, što se ostvaruje nasljedovanjem Isusa Krista. Ili, kako to Parlov kaže: »Prema njegovu shvaćanju, slijediti Krista znači hoditi njegovim stopama, odnosno, drugim riječima, ponovno živjeti ono što je Krist proživio i učinio. Nasljedovanje Kristova čovještva dakle postaje konkretan put kršćanskog savršenstva. A to je moguće samo trajnim krepostnim življenjem.«⁵⁹ U radu smo izložili kreposti kojima je Marulić u svojoj *Instituciji* posvetio više prostora: *nadu, strpljivost i ljubav*, i to pod vidom nasljedovanja Krista. Da bi nasljedovanje Krista bilo autentično u svakodnevnome kršćanskom življenju, Marulić je predlagao mnoga sredstva nužna za takav život, a to su sakramenti, molitva, meditacija, post, bičevanje, te na osobiti način čitanje Svetoga pisma i život u siromaštvu. (U radu smo naglasak stavili na čitanje Svetog pisma i siromaštvo.)

Marulić, koji je prije svega bio čovjek vjere, najviše je zanimanja pokazivao za etiku i Sveto pismo. Biblija mu je, na neki način, bila temeljno određenje. Kao i mnoga druga njegova djela i *Institucija* je inspirirana i motivirana biblijskim tekstovima. Sveto pismo mu je smjer i putokaz, izvor i potvrda svih razlaganja i zaključaka.⁶⁰ Prema Marulićevu shvaćanju, siromaštvo je preduvjet nasljedovanja Krista. On je kršćaninu primjer i uzor, što za njega postaje ne samo poziv na život u siromaštvu nego i zahtjev svima onima koji Krista žele slijediti. Siromaštvo se ovdje pojavljuje kao izvanjsko svjedočanstvo nasljedovanja siromašnoga Krista.

Prakticiranjem spomenutih sredstava koja su nužna za autentičan kršćanski život stječu se kreposti kojima Marulić ne pristupa na spekulativan način, nego s praktičnog aspekta želi ukazati na njihovu važnost te načine njihova vršenja. Pri tome on izražava »određeni antiintelektualizam i prekorava one koji se predaju

58 *Institucija III*, 3 (= II, 72).

59 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 214.

60 Opširnije usp. D. Šimundža, *Otac hrvatske biblicistike — Marko Marulić biblicist i teološki pisac*, u: R. Perić (priredio), *Homo imago et amicus Dei. Miscellanea in honorem Ioannis Golub, Papinski hrvatski zavod Svetog Jeronima, Rim 1991*, str. 88–96.

čitanju više klasika nego Svetoga pisma.«⁶¹ Čini se da mu je draža krepost bez učenosti nego učenost bez kreposti. Zbog toga često ističe prednost moralke pred filozofijom, etike pred poezijom. U vršenju kreposti od odlučujuće važnosti za Marulića su, kao što smo u radu mogli vidjeti, iznad svega primjer i uzor Isusa Krista koji je izvor i vrelo svih kreposti, zbog čega neprestano poziva na čitanje Svetoga pisma, te mnogobrojni primjeri svetaca koji su se istaknuli kreposnim, tj. autentičnim kršćanskim življenjem.

U tom kontekstu čini nam se da su poruke i savjeti izneseni u njegovoj *Instituciji* živi, suvremeni, aktualni i za ljude našega vremena, kao npr. poticanje na svakodnevno čitanje Svetoga pisma. Evanđelje je u temelju izvješća o Isusovu djelovanju. A Isusovo djelovanje, kao i izvješće o tome, za kršćane ima normativnu ulogu. Naime etika nasljedovanja Isusa Krista, temeljeći se na činjenici da Evanđelje po Marku nema zaključka, želi, kako to kaže M. Vidal, poručiti »da je izvješće o Isusovoj djelatnosti 'otvoreno izvješće'; to jest, Isusova djelatnost nastavlja se u izvjesnoj mjeri u životima kršćana. Oni moraju aktualizirati — oživjeti izvješće — etiku izloženu u evanđelju.«⁶² Kršćanski život ostvaruje se »u aktualiziranju nasljedovanja Isusa koje na neporeciv način zahtijeva unutarnje preobražavanje osobe i obvezu preobražavanja svijeta.«⁶³ Tako se, govoreći u Marulićevu duhu, nasljedovanje Isusa odvija u kršćanskom životu kao trajni rast u krepostima (*profectus virtutum*). Drugi vatikanski sabor promatra ljubav kao polazište usmjerenja kršćanskog morala, jer je ljubav forma kreposti. Zbog toga Sabor kaže: »Naročitu pažnju treba posvetiti usavršavanju moralne teologije. Znanstveno izlaganje tog predmeta treba temeljitije hraniti naukom Svetog pisma. Ona treba rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu i njihovu obvezu da u ljubavi donesu plod za život svijeta.«⁶⁴

Ljubav kao forma svih kreposti znači da je kršćanski moral moral ljubavi. Pojam ljubavi nesumnjivo je najbolja sinteza Isusova življenja, djelovanja i moralnoga nauka. Zbog toga nije čudno da poruka Novoga Zavjeta predlaže ljubav prema Bogu i bližnjemu kao temeljno držanje i središnji sadržaj kršćanskoga življenja i djelovanja, kao i kršćanske etike. Nerazrješiva sveza ljubavi prema Bogu i ljubavi prema bližnjemu predstavlja sintezu vertikalnoga i horizontalnog usmjerenja kršćanskoga života. Marulić nam u svojoj *Instituciji* daje primjere mnogih svetaca koji su u svom životu uspjeli ostvariti i živjeti tu sintezu. Na sličan način, iznoseći primjere svetaca, kršćane potiče i papa Benedikt XVI u svojoj prvoj enciklici *Deus caritas est — Bog je ljubav*.⁶⁵ Papa je, govoreći o objavljenoj enciklici i pozivajući se na prvenstvo ljubavi u životu kršćanina i Crkve, kako je sam rekao u nagovoru uz

61 M. Parlov, *nav. dj.*, str. 215.

62 M. Vidal, *Kršćanska etika*, Karitativni fond UPT »Ne živi čovjek samo o kruhu« Đakovo, Đakovo 2001, str. 13.

63 *Isto*, str. 14.

64 Dokumenti Drugoga vatikanskog koncila, *Optatam totius*, 16.

65 Usp. Benedikt XVI, *Deus caritas est — Bog je ljubav*, Zagreb 2006, br. 40. Enciklika je objavljena 25. siječnja 2006.

molitvu Anđeo Gospodnji u nedjelju 29. siječnja 2006, želio »podsjetiti da su povlašteni svjedoci toga prvenstva sveti, koji su od svoga života, premda na tisuće različitih načina, načinili pjesan Bogu Ljubavi. U liturgiji ih slavimo svakoga dana u godini. Mislim, primjerice, na one što ih ovih dana spominjemo: na apostola Pavla i njegove učenike Timoteja i Tita, na svetu Angelu Merici, svetog Tomu Akvinskoga, svetog Ivana Bosca. Svi se oni međusobno razlikuju, jedni pripadaju počecima Crkve, te su misionari prve evangelizacije; srednjem vijeku Toma Akvinski postaje uzorom katoličkog teologa, koji u Kristu susreće najuzvišeniji sažetak istine i ljubavi; u vrijeme renesanse, Angela Merici predlaže život svetosti i za one koji žive u laičkom okruženju; u suvremeno doba, don Bosco, raspaljen ljubavlju Isusa Dobrog pastira, skrbi o najpotrebnijim dječacima te za njih postaje otac i učitelj. Zapravo, čitava je povijest Crkve povijest svetosti, pokrenuta onom Ljubavlju koja svoje vrelo ima u Bogu.«⁶⁶ Ovaj podulji citat ukazuje na ono što već rekosmo, tj. životnost i suvremenost Marulićevih savjeta i poticaja svojim čitateljima, njegovim suvremenicima, i nama kršćanima na početku XXI. stoljeća. U tom smislu lik Marka Marulića ostaje uvijek aktualan po svojoj dubini i izvornosti, te je više nego značajan i važan i u našem crkvenovjerskom kontekstu.

*VIRTUES FOR GENUINE CHRISTIAN LIVING AS PRESENTED IN
»THE INSTITUTION« BY MARKO MARULIĆ*

Ivan Kešina

Summary

The author elaborates in this essay the virtues needed for a genuine Christian way of life as they are presented in »The Institution« (De institutione bene vivendi per exempla sanctorum), a book, or rather collection of instructive tales and anecdotes by Marko Marulić. Marulić is interested in concrete scenes from daily life and the hardships which accompany it, but he also demonstrates an interest in practical morality and spirituality, insofar as these are of help to Christians in the attainment of virtues. Marulić remains consistent with the devotio moderna and sees genuine Christian life as an unceasing growth in virtue (profectus virtutum) which is achieved by imitating Jesus Christ.

In the first section of this paper the author speaks of Christian living as the imitation of Christ, which in fact is the richest among the themes of the Gospels, and which is fundamental to Marulić's spirituality. The imitation of Christ's humanity — and this means walking in his footsteps — becomes the concrete path to Christian perfection. This is possible only through the constant practice of Christian virtues in life.

In the second section the author reflects on how one's progress in virtuous living affects our imitation of Christ. In order for this day-to-day imitation to be genuine, Marulić

66 Benedikt XVI, *Guba je simptom težeg i raširenijeg zla — bijede*. (Papin nagovor uz molitvu Anđeo Gospodnji u nedjelju 29. siječnja 2006), u: IKA, 01. veljače 2006, str. 30.

recommends various means through which we can successfully lead such a way a life, namely by reading the Holy Scriptures and living in poverty. The author stresses the importance of hope, patience and love in authentic Christian living: virtues which Marulić has stressed moreso than others.

Finally the author discusses the viability and actuality of the messages and the advice offered in Marulić's »Institution« and sets these in the context of the messages of Pope Benedict XVI contained in his encyclical Deus caritas est.

Key words: »The Institution«, devotio moderna, profectus virtutum, the Imitation of Christ, hope, patience, love.